

Toruń. 04.06.2022 r.

Prof. dr hab. Robert Rogal
Wydział Sztuk Pięknych
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Macieja Barana pt. „Konservacja i Restauracja Gabinetu Holenderskiego w pałacu wilanowskim. Poszukiwanie treści ideowych i rozwiązań artystycznych w malowidle plafonowym”.

Przedstawiona do recenzji praca wykonana została pod naukowym kierunkiem prof. dr. hab. Pawła Marka Jakubowskiego, jako głównego promotora, oraz prof. dr. hab. Krzysztofa Chmielewskiego, pełniącego funkcję promotora pomocniczego. Na dysertację składają się dwa tomy. Pierwszy zawiera omówienie zagadnień związanych z obu częściami tytułu pracy i liczy 261 stron tekstu ilustrowanego 234 fotografiami. To główna część rozprawy. Tom drugi obejmuje 200 stron i jest uzupełnieniem tomu I, zbiorem aneksów. Zawiera załączniki w formie raportów z wykonanych badań. Objętość rozprawy jest więc bardzo duża i wskazuje na skalę pracy niezbędnej do przygotowania dysertacji. Trzeba jeszcze pamiętać, że ważnym elementem całości jest dzieło konserwatorskie – konserwacja i restauracja gabinetu ze szczególnym uwzględnieniem plafonu. Do dwutomowej dysertacji dołączone zostało też portfolio, pozwalające recenzentowi na zapoznanie się z dorobkiem konserwatorskim kandydata.

Tom I rozprawy doktorskiej składa się ze Wstępu, siedmiu rozdziałów i Podsumowania. Po nich umieszczono krótki rozdział nazwany Zakończeniem, następnie Podziękowania, Bibliografia i Spis Ilustracji.

We Wstępie do swojej rozprawy pan mgr Maciej Baran definiuje cel, którym jest analityczne badanie przemian Gabinetu Holenderskiego w pałacu w Wilanowie, rozpoznanie kontekstu artystycznego pomieszczenia, ze wskazaniem na genezę dekoracji. Kandydat na doktora pisze, że do przeprowadzenia konserwacji i restauracji złożonego dzieła konieczna jest znajomość kontekstu historycznego, historii obiektu, artystów i wykonawców, przez których dzieło zostało stworzone. Tą koniecznością uzasadnia podział swojej rozprawy na część analityczną i część dotyczącą konserwacji i restauracji obiektu. Zdaniem autora dysertacji na działania konserwatorskie składają się zarówno badania historyczne i archiwalne, jak i badania laboratoryjne. Z tak sformułowanego celu jasno wynika, że rozprawa ma charakter interdyscyplinarny, a zagadnienia i metody badawcze balansują między humanistyką a sztuką.

Rozdział 1, liczący 11 stron tekstu, jest Stanem Badań będącym kompendium dotychczasowej wiedzy na temat Gabinetu Holenderskiego. Tę część pracy autor podzielił na podrozdziały omawiające dostępne teksty źródłowe, literaturę przedmiotu, materiał ikonograficzny oraz dokumentacje prac konserwatorskich.

Rozdział 2, liczący 56 stron, jest poświęcony w całości Gabinetowi Holenderskiemu. Znajdują się tu szczegółowe opisy wnętrza gabinetu i malowidła plafonowego. Przedstawiona została historia przekształceń tego pomieszczenia w czasach gdy był on użytkowany przez kolejnych właścicieli – od Leszczyńskich po czasy współczesne.

Rozdział 3, liczący 34 strony, opisuje rozwój sztuki na dworze Augusta II Mocnego. Po przedstawieniu sylwetki króla, opisana została rola sztuki w budowaniu obrazu monarchy i jego ambicje budowlane. Kolejne części tego rozdziału zostały poświęcone naczelnemu malarzowi dworu Wettynów – Louisowi de Silvestre, jego monumentalnemu malarstwu ściennemu, a także całemu malarstwu ściennemu dworu Augusta II.

Rozdział 4, liczący 34 strony, koncentruje się na problematyce malarstwa plafonowego. Kandydat na doktora zaprezentował tu odmienność plafonu wilanowskiego w stosunku do większości malowideł ściennych na terenach powiązanych z Saksonią. Pan Maciej Baran przedstawił tu sylwetkę Johanna Samuela Mocka, jako malarza o znacznie większym znaczeniu niż dotychczas przewidywano i równocześnie autora plafonu w Gabinetcie Holenderskim i malowideł w sąsiednich pomieszczeniach pałacu. To odkrycie, zbudowane na bazie badań archiwalnych w Dreźnie i zebranego tam bogatego materiału ikonograficznego, jest jednym z najważniejszych osiągnięć tej dysertacji.

Rozdział 5, liczący 26 stron, poświęcony jest analizie programu ideowego wnętrza Gabinetu Holenderskiego. Autor dysertacji z wielką swobodą porusza się w świecie symboli i alegorii i prezentuje czytelnikowi pełne rozpoznanie znaczeniowe i ikonograficzne plafonu.

Rozdział 6, liczący 24 strony, zawiera omówienie badań konserwatorskich. Na początku tego rozdziału autor pisze, że w tej części zostaną zasygnalizowane badania przeprowadzone dla poszczególnych elementów wystroju, których celem było rozpoznanie i dobranie odpowiednich rozwiązań konserwatorskich i restauratorskich. Owo „zasygnalizowanie” budzi moje wątpliwości. Uważam, że w dysertacji, której pierwsza część tytułu dotyczy konserwacji restauracji, badania rozpoznające materię zabytku i wskazujące na dobór materiałów konserwatorskich nie powinny być opisywane bardziej skrótowo od badań będących narzędziem nauk humanistycznych o sztuce. Jednym z zadań interdyscyplinarnej pracy jest zachowanie równowagi pomiędzy głównymi elementami składowymi, jakimi są tutaj metody badawcze właściwe dla poszczególnych dyscyplin. Mim zdaniem w tym rozdziale powinny znajdować się bezpośrednie odniesienia do wyników badań zaprezentowanych w aneksach w tomie II. Pomimo tej uwagi muszę przyznać, że wyniki najważniejsze dla konserwacji i restauracji obiektu zostały czytelnie zaprezentowane. Tylko stopień odniesienia do źródeł jest wyraźnie mniejszy niż w przypadku badań humanistycznych. W tej części pracy zaprezentowano wyniki badań architektonicznych, następnie badania malowidła ściennego z podziałem na analizy dotyczące konstrukcji nośnej, tynku, spoiwa i pigmentów. Osobne podrozdziały prezentują badania boazerii i tkanin.

Rozdział 7, liczący 34 strony, omawia konserwację i restaurację malowidła plafonowego, a następnie konserwację i restaurację boazerii, kominków i lusterek, konserwację murów i tynków ścian pionowych, konserwację tkanin, rekonstrukcji różnych elementów wystroju jak portiere i karnisze, boazerie i inne. Rozdział jest szczegółową relacją z wykonanych zabiegów. Do wykonania niezbędnych zabiegów konserwatorskich wykorzystano sprawdzone metody i najwyższej jakości materiały mające zapewnić odpowiednią trwałość wykonanych prac. Charakter uszkodzeń materii zabytkowej skłonił wykonawcę do poszukiwania i zastosowania rozwiązań nowatorskich. Za takie można niewątpliwie uznać użycie zapraw iniekcyjnych z balonikami szklanymi, co minimalizowało masę wprowadzanej substancji i skalę obciążenia. Drugim wartym wymienienia rozwiązaniem było użycie nanocząsteczkowego wapna do

strukturalnej konsolidacji zabytkowych tynków. Dzięki umiejętnemu zastosowaniu tego materiału uzyskano oczekiwane, pozytywne efekty. Autor dysertacji podkreśla, że zastosowanie nanowapna pozwoliło na wykluczenie wody z zabiegu konsolidacji, co ma znaczenie w przypadku podłoża konstrukcyjnego z drewna i maty trzciniowej. Chciałbym zwrócić uwagę na to, że roztwory CaLoSil'u zawierają alkohol, który również powoduje pęcznienie wspomnianych materiałów organicznych. Skala tych zmian jest około 50% mniejsza w stosunku do wody, ale ryzyko uszkodzeń wywołanych zmianami objętościowymi nie jest całkowicie wykluczone. Alkohol etylowy powstaje też w wyniku zastosowania węglanu dietylu w celu przyspieszenia procesu karbonatyzacji nanowapna. Trudno opisywać prace konserwatorsko-restauratorskie skupiając się tylko na metodach i materiałach, pomijając uzyskany efekt estetyczny. Ten jest niewątpliwie bardzo dobry. Nie budzi żadnych wątpliwości, zarówno w odniesieniu do konserwowanego plafonu, jak i pozostałych elementów wystroju Gabinetu Holenderskiego, obejmujących obiekty wykonane w różnych technikach, z różnorodnych materiałów. Prace konserwatorsko-restauratorskie przywróciły integralność dzieła sztuki jakim jest Gabinet Holenderski w pałacu wilanowskim.

Rozdział 8, liczący 3 strony, jest podsumowaniem dysertacji. Autor podkreśla tu szeroki zakres prac badawczych i konserwatorskich i wskazuje na najważniejsze osiągnięcia uzyskane w wyniku realizacji podjętych działań naukowych i artystycznych. W pełni zgadzam się z charakterystyką przedstawianą przez autora pracy i dokonany przez niego wyborem najważniejszych osiągnięć.

Krótki rozdział nazwany Zakończeniem zawiera refleksje autora pracy nad konserwacją zabytków muzealnych i rolą rekonstrukcji w procesach konserwatorsko-restauratorskich.

Kandydat na doktora wykorzystał 175 pozycji bibliograficznych. Większość z nich to publikacje w języku polskim, ale wiele jest też publikacji w języku niemieckim. Literatura jest dobrana prawidłowo, zróżnicowanie charakteru pozycji wynika z tematyki rozdziałów.

Spis ilustracji ułatwia czytelnikowi zapoznanie się z materiałem. Obejmuje on 234 fotografie wykorzystane w tomie I. Został opracowany starannie, ale w przypadku fotografii pochodzących z zasobów internetowych brakuje informacji o dacie dostępu. Tom II nie posiada spisu ilustracji.

Jak już wcześniej wspomniano Tom II dysertacji zawiera załączniki w postaci raportów z analiz badawczych. Ta część, zawierająca opisy, wykresy i fotografie, podzielona jest na części odpowiadające: 1. analizie próbek drewna i warstw malarskich, 2. analizie próbek i warstw malarskich i tynków malowidła plafonowego, 3. analizie próbek tynków ścian, 5. Wstępnemu oznaczeniu spoiw metodami mikrochemicznymi i 6. analizie petrograficznej i termicznej. Poszczególne części zostały zredagowane przez autorów analiz, uznanych specjalistów w zakresie poszczególnych badań. Wybór próbek do badań wymagał selekcji i planu badawczego, tworzonego i nadzorowanego przez kierownika projektu konserwatorskiego, czyli pana Macieja Barana.

Układ pracy jest przemyślany i zdaniem recenzenta poprawny. Praca jest przejrzysta a wywód naukowy jest uporządkowany. Dysertacja ma charakter teoretyczno-empiryczny, ale

proporcje między częściami w I tomie nie są zachowane. Część teoretyczna jest opracowana wzorowo, ale stanowi wyraźną większość nad częścią ściślej związaną z reprezentowaną dyscypliną.

Praca jest starannie opracowana graficznie, bogato ilustrowana dobrymi fotografiami. Jest napisana starannie, poprawnym i bogatym językiem. Zdarzają się usterki edytorskie, ale nie zasługują na wymienianie ich w recenzji.

Recenzowaną dysertację można uplasować w nurcie badań nad wielopłaszczyznowością badań obiektów dziedzictwa kultury. Interdyscyplinarność badań konserwatorskich nie jest oczywiście odkryciem tej pracy, ale to współistnienie spojrzeń i postępowań badawczych za każdym razem wygląda inaczej. Szeroko zakrojone badania i ich twórcze wykorzystanie w realizowanym projekcie zbliża tego rodzaju działania do ostatnio akceptowanego *know how*. Recenzowana praca jest też ważna ze względu na wypełnienie luki badawczej dotyczącej znaczącego zabytku.

Żeby zrozumieć proporcje tematyczne i metodyczne ocenianej rozprawy trzeba pamiętać, że zanim pan Maciej Baran został dyplomowanym konserwatorem po studiach na Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, to zdążył ukończyć historię sztuki na Wydziale Nauk Humanistycznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. To wszechstronne wykształcenie niewątpliwie wpłynęło na wybitnie interdyscyplinarny charakter dysertacji. W ocenianej rozprawie kandydat na doktora udowadnia, że studia humanistyczne nie były tylko epizodem w bogatej konserwatorskiej karierze. Znacząca część pracy to badania o charakterze humanistycznym, przeprowadzone z pasją i opisane ze swadą. Przedmiot badań i prac konserwatorsko-restauratorskich także nie jest przypadkowy. W Portfolio kandydata odnaleźć można wiele realizacji konserwatorskich wykonanych w obrębie wilanowskiego pałacu. Zaliczają się do nich: badania malowideł na ścianie zachodniej Galerii Południowej, prace konserwatorskie na sklepieniach i fasetach Galerii Ogrodowych i Lapidarium, Konserwacja i restauracja malowideł i sztukaterii w Pokoju Cichym, Konserwacja-restauracja malowideł w tzw. Pokoju o trzech Oknach, a także w tzw. Pokoju nad Kaplicą. To tylko niektóre z działań konserwatorskich mgr Macieja Barana na terenie pałacu wilanowskiego. Z nieukrywaną zazdrością można powiedzieć, że kandydat na doktora miał wielkie szczęście do świetnych obiektów, ale uczciwie trzeba przyznać, że pałac miał też szczęście do konserwatora. Obserwacja realizacji prac prowadzonych przez mgr. Macieja Barana w pałacu pokazuje wielkie zaangażowanie i ciągły głód poznawania historycznej prawdy i odkrywania dawno zapomnianych faktów.

Podsumowując - uważam rozprawę doktorską mgr. Macieja Barana za wyraz znaczącej wiedzy i umiejętności konserwatorskich. Uznaję, że praca wnosi istotny wkład w rozwój teorii i praktyki w dziedzinie sztuki, dyscyplinie *sztuki plastyczne i konserwacja dzieł sztuki*. W moim przekonaniu przedstawiona do oceny dysertacja zawiera zarówno oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, jak i oryginalne dokonanie artystyczne (konserwatorskie). Uważam, że praca w pełni spełnia warunki dysertacji doktorskiej, wnosząc o jej przyjęcie i dopuszczenie do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Prof. dr hab. Robert Rogal